

LIKOVNI SVET FRANCA KAFKE

U najranijem književnom delu Franca Kafke koje nam je sačuvano, „Opisu jedne borbe“, nalaze se sledeće značajne izjave: „Nikada nisam sam bio ubeđen u svoj život. Ja shvatam, naime, stvari oko sebe samo u tako slučajnim preštavama da stalno verujem da su stvari jednom živele, ali da sada tonu... Ponekad se bojiš. Da možda nestane telesnosti, da su ljudi stvarno takvi kao što izgledaju u sumrak... Imam iskustvo, i nije u šali rečeno kada kažem, da je to morskata bolest na čvrstom kopnu. Njeno biće je takvo, da ste istinito ime stvari zaboravili i za njih u jedinstvenoj žurbi prospate slučajna imena. Samo brzo, samo brzo! Ali tek što ste od njih odjurili, ponovo ste zaboravili njeno ime. Topole na poljima koje ste nazvali „vavilonskom kulom“ jer niste znali ili misle hteti da znate da je bila topola, ljulja se opet bezimeno i morate je nazvati „Noje u pijanstvu“. Ipak šta je to da de-late, kao da ste stvarni. Hoćete da me naterate da poverujem da sam nestvaran, da komično stojim na zelenoj kaldri. Ali ipak si ti odavno već stvarno bio, ti nebo i ti rvaniste nikada niste stvarno postojali. Istina je, još uvek ste nadmoćni nadamnom, ali ipak samo kada vas ostavljam na miru. Hvala bogu, mesece, ti nisi više mesec, ali možda je nehatnost s moje strane da te mesece nazvati još uvek zovem mesecom. Zašto nisi više tako obestan, kada te nazivam „zaboravljenim“ papirnatim fenjerom čudnovate boje“. I zašto se gotovo povlačiš kada te nazovem „Marijin stub“, i ja ne poznajem više tvoje preteče držanje. Marijin stub, kada te nazovem „Mesecom koji baca žutu svetlost“. Stvarno mi izgleda da vam ne prija kada se o vama razmišlja; opada vam hrabrost i zdravlje.“

U ovim ranim Kafkinim izjavama postoji ništa manje nego razaranje osnova i pretpostavki pod kojima se otada razvijao pesnički likovni jezik. A isto tako mogu se iz ovog teksta pročitati istorijski uzroci ovog razaranja: prvo se spoznajno kritički uspostavlja uzajamna zavisnost između ljudskog sveta preštava i stvari. Stvari se javljaju i menjaju ponekad tako, kako ih čovek vidi i imenuje. Ali ljudske preštave označavaju se kao prolazne. Čovek je nepoverljiv prema njima. Čovek sumnja da li je ta preštava i stvarnost. Čovek i stvari javljaju se onom koji stvara preštavu, kao ono što stalno „tone“. Njegove preštave postaju čak neosnovane. Imena, kojima on označava stvari, slike pod kojima ih posmatra, isto se tako prolazno presipaju preko stvari, a da ne pogode stvarnost ili njeno biće. Prema tome sastav gube svoj čvrst, siguran sastav, kad se o njima razmišlja“. Time je dodirnut problem koji je odvajkada uznemiravao čovečanstvo, problem, da su stvari drugačije nego što nam se javljaju. „Uvek, dragi gospodine“, glasi dalje u „Opisu jedne borbe“, „želim da vidim stvari tako kao što one hoće da se ispolje, pre nego što mi se pokažu. One su tu zaista lepe i mirne.“ Kako kroz razmišljanje, tako i kroz pesničke slike, metafore, poredjenja, stvari gube svoju najspostveniju lepotu i istinu koja u njima počiva, i to u dvostrukom smislu.

Prvo se stvarima, ispitujući ih razmišljanjem oduzima njihova čulna lepota i istina. Njihovi čulni kvaliteti se redukuju, na pr: u modernoj prirodnoj nauci na apstraktne matematičko-fizičke kvantitete. Struktura stvari postaje potpuno neizrazita. Nju više ne može da postigne naš čulni svet preštava. Drugo, sumnja se također u mogućnost subjekta da stvarima da takoreći duhovno-duševnu istinu i lepotu putem pesničkih slika, poredjenja, metafora. Oboje je najzove povezano, čak je u osnovi identično. Jer kada čulnim kva-

litetima našeg sveta preštava ne pripada više nikakva istina, tada se više ne može čisto i istinito ni duševno-duhovni život bez sumnje izraziti u području našeg predmetnog sveta iskustva. Duboko istorijski smisao je u tome što se Gete celog života, za njega neobičnom žestinom, u svojoj polemici protiv Njutona borio istovremeno protiv principa moderne prirodne nauke, da se čulni kvaliteti svode na apstraktne kvantitete. Jer ovde nije bilo ugroženo ništa manje nego egzistencija njegovog pesništva. Čulne slike imaju za Getea neposrednog učešća u stvarnosti, kao što kvalitativne pojave u prirodi, njihove boje, oblici, tonovi, sve njene čulno vidljive osobine odražavaju i izražavaju večno važeće prafenomene. „U čula tada ima da veruješ, ništa lažno ne dopuštaju da gledaš“ stoji u Geteovom „zaveštanju“. U čulnim slikama može se stoga istinski izraziti i subjekt koji oseća. Jer po osvedočenju čitave klasične i romantične epohe postoji uski uzajamni odnos između jezika stvari i jezika duše. Empirijski svet pojave ima kao božja tvorina karakter otkrovenja i stoga je nepovredljiv. Ljudska duša također neposredno učestvuje u božanskoj istini. U njoj svetli, kako to Gete kaže, „unutrasnja svetlost“ koja ne može da prevatli.

Stoga se za Getea mogu izraziti u empirijskim pojavama kako objektivni prafenomeni tako i subjektivne, večno važeće istine duše. Kafka nasuprot tome mora za svaki ljudski subjekt da iskaže neispunjivu želju, da stvari vidi tako kao što se one ispoljavaju pre nego što mu se pokažu. Istina i pojava se ne poklapaju. On mora takoreći iz svog sopstvenog sveta iskustva da izadje da bi dopro do istine. Iz toga nastaje potpuno nov preokret svih otadašnjih pesničkih likovnih struktura. Da bi se osvetlile, neka se one najpre poreda sa Geteovim oblikovanjem slika kroz koje istovremeno postaje vidljiva istoriska promena koja se odigrala od Getea naovamo.

U Geteovom „Vilhelmu Majsteru“ posmatra jednom Vilhelm u sali prošlosti slike koje mu u čulno prisutnom čine večno važeće istine vidljivim i istovremeno sadrže u sebi sve prošlo i buduće: „Kakav život, povikao je, u ovoj sali prošlosti! Mogla bi se ona isto tako tačno nazvati salom sadašnjosti i budućnosti. Tako je sve bilo i tako će sve biti! Ništa nije prolazno sem pojedinca koji uživa i posmatra. Ovde će ova slika majke koja svoje dete pritiskuje na srce preživeti mnoge generacije srećnih majki... Vilhelmove oči su lutale po bezbrojnim slikama... Bio je to svet, bilo je to nebo, koje je na ovom mestu okruživalo posmatrača, i sem misli koje su izazivala ona obrazovana lica, sem osećanja koja su ulivala, izgledalo je da je prisutno još nešto drugo čime se ceo čovek osećao obuzet. I Vilhelm je to primetio, a da nije mogao to da razume. Sta je to? povikao je, to, što je neovisno od svakog značenja, slobodno od svakog saosećanja što su nam ulili ljudski događaji i sudbine, tako jako i istovremeno tako ljudsko na mene moglo da deluje? Govori iz celine, iz svakog dela mi govori, a da ono ne mogu da shvatim, a da ovo ne mogu narušiti da usvojim! Kakvu čar slutim u ovim površinama, ovim linijama, ovim visinama i širinama, ovim masama i bojama! Sta je to što ove figure, posmatrane čak i površno, čini već kao ukras prijatnim! Da, osećam, moglo bi se ovde ostati, mirovati očima sve obuhvatiti, osećati se srećan a i misliti nešto sasvim drugo od onoga što stoji pred očima.“

U čulno prisutnom, u tome što je pred očima, za Getea je istovremeno nešto drugo prisutno, što se ne može shvatiti, odrediti u pojedinatnom, ali čime se i-pak čitav čovek oseća obuzet.

Vidljive slike otvaraju istovremeno duhovno područje koje više nije vidljivo, više nije čulno ili shvatanjem uhvatljivo, ali se ipak oseća usrećavajuće sapriputno, prožima čitavog čoveka i tek mu ono daje smisao, šta više sigurnost jednog trajnog nerazorivog reda i istine svega postojećeg. Vidljiv svet pojave i nevidljiv svet duha prožimaju se kod Getea u nerazdvojenom, harmoničnom uzajamnom odnosu. To je smisao njegovog osvedočenja, da se u simbolima u-metnosti sadrži uvek opšte u posebnom.

Naravno, ima kod Getea i slika i scena u kojima je prirodni svet predmeta prolomljen, prirodni zakoni uklonjeni, kao kad na pr. u „Izbornim srodnostima“ dete Eduarda i Sarlote nosi Otilijine i kapietanove crte. Jedan moralni promašaj, dvostruko bogolomstvo ometa prirodni red, koji se sveti, pri čemu elementi uzimaju dete natrag i uništavaju ga. Isto tako čudesne pojave na Otilijinom lešu potvrđuju pobedu moralnog reda nad prirodnim redom, kojeg se Otilija dobrovoljnim umiranjem apsolutno odrekla.

Poredimo s time likovno oblikovanje Kafke. Iz jednog fragmenta: „Sedeo sam u loži, pored mene moja žena. Davan je jedan uzbuđljiv komad, radilo se o ljubomori, upravo je jedan čovek u sali okruženoj stubovima podigao bodež na svoju ženu koja se lagano uputila izlazu. Ljudi su se napeto nagnuli preko ograde, osećao sam na svojim slepoočnicama kovčevu kosu moje žene. Kada smo se trli unazad nešto se micalo na ogradi, ono udobnij položaj. Moja se žena drhteći pripila uz mene. Sasvim blizu, predamnom bilo je njegovo lice, uže nego moja ruka, strašno čisto kao voštana figura, sa crnom zašiljenom bradom... „Zašto nas plašite“, povikao sam, „šta radite ovde?“ „Izvinite!“, rekao je čovek, „ja sam poštovalac vaše žene, čini me srećnim da osećam njene laktove na svome telu.“ „Emile, molim te, zaštiti me!“ povikala je moja žena. „I ja se zovem Emil“, rekao je čovek, naslonio glavnu na jednu ruku i ležao tu kao na postelji. „Dodji k meni slatka ženice“. „Vi propalico“, rekao sam,“ još samo jedna reč i ležaćete dole u parteru“ i kao da sam siguran da će do te reči još doći, hteo sam već da ga gurnem dole, ali to nije bilo tako jednostavno, izgledao je kao da ipak čvrsto pripada ogradi, bio je kao ugrađen, hteo sam da ga otkotrljam, ali to nije polazilo za rukom.“

Šta se ovde odigrava? jedna se stvar iznenada pojavljuje kao čovek, ali čovek ipak ostaje stvar. Čitalac ostaje potpuno u neznanju na kojoj se ravni stvarnosti odigravaju ovi događaji, šta je ovde u stvari stvarno, šta nestvarno. Ravni realnosti stalno se probijaju i međusobno uklapaju. Sve ostaje u sferi samog tobožnjeg: „Sto smo smatrali da je baršunasta presvlaka ograde, bila su ledja jednog dugog tankog čoveka.“ S druge strane: „Izgledao je kao da ipak čvrsto pripada ogradi. Bio je kao ugrađen.“ Fenomeni se ne pojavljuju u jednom logički shvatljivom sledu, nego se iz različitih perspektiva različito vide, pri čemu je svagdašnje viđenje opet sumnjivo. Događaj sa ljubomorom koji se odigrava na pozornici gledaoci supružnici ne doživljavaju više kao čisto duhovno, čisto duševno zbiljevanje, nego ono ugrožavajuće telesno potresa supružnike kao fizička, materijalna stvarnost, pri čemu se ogradna na koju se oslanjaju iznenada pretvara u ljubomornog čoveka koji ipak istovremeno, ostaje nepokretna stvar. Duhovno iz-

(nastavak na sledećoj strani)

ODABIRANJA

1.

Nema tu ničeg zabavnog borimo se oko mesta

Svi prilazi sve padine riznice uzavrele krvi rubina u rastopljenom bakru

Kroz spuštene vizire smeškaju nam se vojde

Imaju nameru da nas pretvore u prizor u naslađu za svoje oči

Ne dajmo se nema tu ničeg zabavnog u svakom slučaju smrt je na redu

2.

Od danas više nećemo biti ničiji pejzaž ili akt ili torzo i pomirite se s tim

Nosimo se mišlju da u kaveze zatvorimo sve vavare sve slikare sve pesnike da im ponudimo muzeje za domove

I ko će od njih pristati i ko će ih od nas naterati

Jedan to mora da bude nikako dvojce

3.

Ko prepredena buba sa otrovom produženog dejstva smrt nam ionako puzi uz grlo

Otvaram diskusiju po pitanju daljeg života

Gde ste još videli da se za ljude prave zamke

Pa svi su u telu i naći će ih i sutra tamo sem ako prerano ne zaurne

4.

Otvaram diskusiju i opet ta kobna tačka po pitanju daljeg života

Jesu li spremne dvorane večeras je praznik mesa svetac kad se ne posti to nije put za Parnas već povratna karta među ljude

I bez ljuštne nema tu ničeg zabavnog borimo se oko mesta

Na istoku ništa novo sem sunca

5.

A o ljubavi govorite kako ste po ko zna koji put smešni

Nije za nas da lažemo kad smo se odlučili na tako nešto

Pevajte slobodno o nemoći da se voli o rudini izvećanih fakira o adamoeviziromi gresima i niko vas neće razlikovati od čoveka

To je način a pomalo i smisao bon-ton u pantalonama da oprostite mi Majakovski

6.

Znači sporazumeli smo se presuda je u našim rukama i sve zavisi od nas

Nikakva nas zavist više ne može lišiti premoći

Izborili smo oaze naše su sprave za pravljenje fatamorgana i svih budućih veštačkih kiša

Moraće dobro da zapnu oni što žele da nas izbace

Moraće naš put da predju a tu nije bilo ničeg zabavnog

Na kraju ako smo bili loši sagovornici tako smo i hteli

Rajko JOTIĆ